

T. Liakh. Fire Archetype in the Ukrainian short stories: ontological discourse. – Article.

Summary. Archetypes reflect a certain spiritual energy that K.-G. Jung called “collective” for all mankind. It fills not only human existence, but also constitutes the essence of art. The archetypes, especially Fire archetype in works of art manifests the author’s individual perception of the world. This approach determines to consider the doctrine of the collective unconscious and archetypes in the context of the ontological poetics. The proposed article explores Fire archetype in the short stories of Marko Cheremshyna, Fedir Potushnyak, Mykhailo Kotsiubynskyi, Vasyl’ Stefanyk. This archetype demonstrates the philosophy of the writer in the text. In Marko Cheremshyna’s short story “At Kupala’s Holiday, at Ivan’s Day” (“Na Kupala, na Ivana”) Fire archetype makes up the mythological picture of the world at the magic night of Kupalo. Fire is one of the archetypes of the universe and embodies the divine essence of human existence. In the short stories of Marko Cheremshyna “Because the smoke rises” (“Bo yak dym pidoimaietsia”) and Fedir Potushnyak “Fire” (“Vohnyk”) the Fire archetype becomes a guide to the sacred aspect of life. Fire as the sun, which fills with meaning not only human existence but also creativity, is present in M. Kotsiubynsky’s worldview (short story “Intermezzo”). The negative aspect of Fire archetype showed Vasyl’ Stefanyk in the short story (“Palii”). The article complements and outlines new aspects of the study of Ukrainian short stories in the field of archetypal criticism, and in the context of interdisciplinary studies.

Key words: fire archetype, collective unconscious, psychoanalysis, ontological poetics, short story, image.

T. O. Лях. Архетип огня в украинской новелле: онтологический дискурс. – Статья.

Аннотация. Архетипы отражают определенную духовную энергию, которую К.-Г. Юнг назвал «коллективной» для всего человечества. Она наполняет не только человеческое бытие, но и составляет внутреннюю сущность искусства. Архетип в художественном произведении, в частности архетип огня, отражает индивидуальное восприятие мира, поэтому в художественных образах, коррелирующих с архетипами, чаще всего актуализируются философствование автора, поиски им смысла человеческого бытия. Этот подход побуждает рассматривать архетип огня в украинской новелле сквозь призму онтологической поэтики. В данной статье исследован архетип огня в новеллах Марка Черемшины, Федора Потушняка, Михаила Коцюбинского, Василия Стефаника. В новелле Марка Черемшины «На Купала, на Ивана» («На Купала, на Івана») архетип огня формирует мифологическую картину мира в ночь на Купала, где огонь выступает одним из архетипов мироздания и воплощает божественную сущность бытия человека. В новеллах Марка Черемшины «Ибо как дым поднимается» («Бо як дим підіймається») и Федора Потушняка «Огонек» («Вогник») этот архетип становится проводником сакрального аспекта бытия. Огонь как солнце, наполняющее смыслом не только человеческое бытие, но и творчество, наблюдаем у Коцюбинского (новелла «Intermezzo»). Негативную семантику архетип огня имеет в новелле В. Стефаника «Палий» («Палій»). Предлагаемая статья дополняет и определяет новые аспекты изучения украинской новеллы в области архетипной критики и в контексте междисциплинарных исследований.

Ключевые слова: архетип огня, коллективное бессознательное, психоанализ, онтологическая поэтика, новелла, образ.

УДК 81’373.46:82

Н. М. Маторіна

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської та слов’янської філології
Донбаський державний педагогічний університет
м. Слов’янськ, Донецька область, Україна

**«ШУЛЬЦІВСЬКІ» ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТЕМІНИ
ЯК ОБ’ЄКТ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
(на матеріалі індивідуально-дослідницької роботи з історії зарубіжної літератури)**

Анотація. У статті схарактеризовано систему «шкульцівських» літературознавчих термінів, якими послуговуються дослідники творчості визначного митця польської культури першої половини ХХ століття Бруно Шульца. Наведено обґрунтування доцільності застосування «шкульцівських» термінів у теоретичних та практичних дослідженнях, які присвячено різноаспектному аналізу життя й спадщини знаного митця, а також у навчальному процесі педагогічних закладів

вищої освіти при вивченні дисциплін філологічного спрямування, зокрема курсу історії зарубіжної літератури.

Ключові слова: Бруно Шульц, літературознавчий термін, літературознавчий словник, історія зарубіжної літератури, індивідуально-дослідницька робота.

Бруно Шульц (пол. Bruno Schulz; 1892–1942) – один з найоригінальніших творців польської культури першої половини ХХ століття. В українському літературознавстві ХХІ ст. зацікавленість творчістю й постаттю Бруно Шульца зростає, що виражається у виданні біобібліографічних видань, низки наукових розвідок і науково-популярних публікацій, рецензій, монографій, захисті ґрунтовних дисертацій, присвячених Бруно Шульцу тощо. Чимало дослідників різноаспектно аналізують спадщину Б. Шульца, про що свідчить зокрема покажчик бібліографії творів Бруно Шульца, а також досліджень, які висвітлюють життя й діяльність митця [1]. Вкрай цінне видання налічує 854 позиції бібліографічних записів у хронологічному порядку (1989–2018). Проте спеціальних літературознавчих досліджень щодо окресленої в науковій розвідці проблеми, наскільки нам відомо, немає.

Метою розвідки є системний аналіз «шульцівських» літературознавчих термінів, зокрема обґрунтування доцільності їхнього дослідження та використання в навчально-виховному процесі при вивченні історії зарубіжної літератури на філологічних факультетах педагогічних закладів вищої освіти.

Система понять-термінів – необхідний інструмент при будь-якому дослідженні, а оскільки в українському літературознавстві спадщина Бруно Шульца порівняно недавно стала предметом ретельного вивчення, то зрозуміло, що одна з актуальних задач – системний аналіз понять і термінів на позначення наукових напрацювань про Бруно Шульца, осмислення й обґрунтування доцільності їхнього застосування в теоретичних та практичних дослідженнях, а також у навчальному процесі педагогічних закладів вищої освіти при вивченні дисциплін філологічного спрямування, зокрема курсу історії зарубіжної літератури. Дослідження проводиться в межах організації індивідуально-дослідницької роботи як обов'язкового компонента навчальної, наукової та виховної діяльності здобувачів вищої освіти на філологічному факультеті ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна).

Літературознавство акумулює особливості різних галузей гуманітаристики, а саме мовознавства, філософії, мистецтвознавства, музикознавства, релігієзнавства, культурології тощо, терміносистеми яких є взаємопов'язаними, наслідком чого є взаємообмін, запозичення, спільне слововживання термінів або, як у нашому разі, творення нових літературознавчих термінів за аналогією як міждисциплінарною, так і внутрішньолітературознавчою, пор.: *шульцознавство* ↔ *стусознавство*; *шульціана* ↔ *сосюріана*; *шульцологія* ↔ *шевченкологія*; *шульцознавець* ↔ *лесезнавець*, *мовознавець*, *мистецтвознавець* тощо.

Для позначення літературознавчих термінів, підґрунтям творення яких є ім'я та прізвище видатного митця, використовуємо робочу назву «шульцівські» літературознавчі терміни. Сьогодні в центрі обшару термінологічної літературознавчої лексики, якою послуговуються дослідники творчості Бруно Шульца, опиняються такі поняття, як-от: *шульцознавство*; *шульцознавець*; *дослідник-шульцознавець*; *шульцознавиця*; *шульцологія*; *шульцолог*; *шульціана*; *Шульцфест*; *Шульцгейт*; *Шульцландія*; *шульцефілія*; *шульцефіл*; *шульцеманія*; *бруношульцоманія*; *шульцоманство*; *шульцеман*; *шульцеподібність*; *дешульцизація*; *шульцофобія*; *шульцофоб*; *місто Шульца* тощо. «Шульцівські» терміни дотепер не зафіксовані сучасними українськими словниками літературознавчих термінів.

Репрезентуємо літературознавчі портрети *шульцівських термінів* у вигляді пробних словникових статей для лексикографічного (літературознавчого) видання. Формат словника обрано через те, що комбінацію чітких визначень та корисних додаткових даних, зокрема енциклопедичного характеру (найчастіше такі дані наводяться через ілюстративний матеріал словникової статті), вважаємо найбільш придатним для правильного розуміння цільовим читачем. Тим більше, що потрактування зафіксованих термінів у літературознавчих студіях дослідників спадщини Бруно Шульца, здебільшого, не наводяться.

Шульцознавство. Шульцологія (у польській гуманістиці утвердилося поняття *schulzologia*). Галузь українського літературознавства, що вивчає життєвий шлях та багатогранну творчу спадщину Бруно Шульца, а також місце видатного митця у світовому літературному процесі.

Появу шульцознавства слід віднести до 20-30-х рр. ХХ ст., коли, власне, в прижиттєвих публікаціях про художника та письменника, склалися основні параметри та напрямки оцінки його багатогранної спадщини [2]. ... **шульцологія** ... дуже активно розвивається в країнах європейських (насамперед – у Польщі), є також і в Україні. (В. Меньок, взято з <http://maydan.drohobych.net/?p=28303>).

Шульціана. Зібрання, сукупність творів літератури і мистецтва, пов'язаних із життям і творчістю Бруно Шульца, а також усі видання його творів.

Своєрідним віртуальним «місцем зустрічі» ... дослідників Шульца є Гданськ ... , де ... Юзефіна Шелінська, наречена Шульца ... створила при педагогічному інституті (тепер це університет) наукову бібліотеку з гарною добіркою шульціани. (А. Павлишин, взято з <http://maydan.drohobych.net/?p=105926>).

Шульцознавець. Шульцознавиця. Шульцолог. Дослідник-шульцознавець. Літературознавець, мистецтвознавець, що спеціалізується на вивченні життя і творчості Бруно Шульца.

Для консультацій щодо створення ... єдиного у світі музею Бруно Шульца були залучені видатні шульцознавці: Єжи Фіцовський, Владислав Панас, Єжи Яжембський. (Н. Філевич, взято з <https://zbruc.eu/node/102627>). *Віра Меньок – філологиня, шульцознавиця, перекладачка...* (Н. Філевич, взято з <http://maydan.drohobych.net/?p=96315>). *Як завжди, будуть з нами найвизначніші шульцологи світової слави, такі як професор Єжи Яжембський, як професор Станіслав Росек, як вельми проникливий і вдумливий інтерпретатор Шульца Ян Гондович* (В. Меньок, взято з <http://maydan.drohobych.net/?p=28303>). *У конференціях у різні роки брали участь такі видатні літератори і дослідники-шульцознавці: Владислав Панас, Єжи Яжембський, Ришард Нич, Міхал Павел Марковський, Станіслав Росек, Александер Ф'ют та багато інших видатних науковців* (Н. Філевич, взято з <https://zbruc.eu/node/102627>).

Шульцфест. Шульцівський Фестиваль у Дрогобичі. Міжнародний Фестиваль Бруно Шульца в Дрогобичі. Велика культурна подія Галичини. Від 2004 р. проходить кожних два роки. Мета заходу – привернути увагу до постаті визначного митця й до культурно-мистецької спадщини Дрогобича, а також зробити творчість Бруно Шульца предметом літературознавчих, мовознавчих, культурологічних, історичних тощо досліджень.

І черговий Шульцфест буде насиченим і різноманітним. Шульцівський Фестиваль у Дрогобичі стає вже імпрезою добре відомою в світі й притягує – без будь-якого перебільшення – людей науки, літератури, культури, мистецтва з усього світу. (В. Меньок, взято з <http://maydan.drohobych.net/?p=28303>).

Шульцгейт. Шульцофільство. Скандал навколо фресок Бруно Шульца. Під час німецької окупації за наказом німецького офіцера Фелікса Ландау Бруно Шульц розписав на «віллі гестапівця» у Дрогобичі кімнату для його малолітніх дочки й сина. Митець прикрасив стіни дитячої кімнати казковими персонажами: принцесою, лицарем на коні, гномиками, каретою з візником... Вважалося, що фрески Бруно Шульца загублено. У лютому 2002 р. в одному із приватних помешкань Дрогобича німецькі кінодокументалісти на чолі з Беньяміном Гайслером знайшли «казкову кімнату», а на початку травня понад половину цих зображень було демонтовано й нелегально вивезено за межі України представниками єрусалимського Інституту Голокосту «Яд Вашем». Завершилося все величезним скандалом. Після довгих перемовин між Ізраїлем та Україною був підписаний протокол, згідно з яким меморіальній комплекс «Яд Вашем» отримав право користування розписами протягом двадцяти років (три фрески передані музею «Яд Вашем», інші п'ять – перебувають в Україні в Дрогобицькому краєзнавчому музеї).

Серед дослідників і учасників тих подій, що також нагадують детектив, стійко закріпилася назва «Шульцгейт». (К. Гладка, взято з <https://zbruc.eu/node/102073>). *Уже навіть з'явився новий термін – шульцофільство чи шульцгейт.* (Т. Возняк, взято з <http://www.ji-magazine.lviv.ua/seminary/2001/krstil-1207.htm>).

Шульцландія. Книга Єжи Фіцовського «Регіони великої ересі та околиці. Бруно Шульц та його міфологія», яка містить глибоке й різнобічне розуміння особистості Бруно Шульца й проникливе трактування його творів [3].

«Несходима Шульцландія, або Книга про дивного письменника»... Це саме та літературознавча книга, після якої хочеться прочитати й того, про кого в ній розповідається (Ф. Шепель, взято з <http://litakcent.com/2010/11/22/neshodyma-shulclandija-abo-knyha-pro-dyvnoho-pysmennyka/>).

Шульцманство. Шульцманія. Шульцофілія. Бруношульцманія. Надмірне захоплення постаттю й творчою спадщиною Бруно Шульца.

Директорці полоністичного центру та літературознавчині Вірі Меньок і її численним дрогобицьким та люблінським друзям із «Фонду фестивалю Бруно Шульца» вдається зібрати цвіт світового шульцознавства і шульцманства (А. Павлишин, взято з <http://maydan.drohobych.net/?p=105926>). *Власне тоді відбулося «нове відкриття Шульца», тобто після «польської відлиги» йшло наростання шульцманії, шульцофілії.* (Р. Маниновський, взято з http://www.korydor.in.ua/ua/stories/andruhovych_schultz.html). *У багатьох країнах починається Бруношульцманія тоді, коли з'являється гарний переклад», – сказав Іван Малкович.*

Шульцефіл. Шульцман. Шанувальник, пристрасний любитель творчості Бруно Шульца.

Більшість матеріалів ... збірки присвячена співпраці шульцманів Дрогобича та Любліна й шульцознавчій праці професора Михайла Шалати (Р. Ощипок, взято з <http://maydan.drohobych.net/?p=111856>). Задовбаний, закумарений, схарений набігами шульцологів, шульцефілів і шульцманів, він [один із нащадків Б. Шульца – доп. Н. М.] викрикує в небо про відсутність фресок та стін, на яких вони були намальовані. (О. Ковальчук, взято з <https://varianty.lviv.ua/4742-regioni-velikoyi-eresi>).

«Шульцеподібність». Повторення характерних рис творів Бруно Шульца.

Коментар тут не потрібен, а висновок напрашується сам собою: яскраві симптоми «шульцеподібності» прози Трухановського мусили виявитися враз, без жодних вступних етапів [3].

«Дешульцизація». Позбавлення мистецької вторинності, яка спостерігається у деяких авторів під впливом творчості Бруно Шульца.

Автор пішов значно далі в «дешульцизації», ніж сам Трухановський... [3].

Окремі «шульцівські» терміни є складеними термінологічними утвореннями за моделлю «прикметник + іменник»; вони майже автоматично набувають термінологічних ознак, термінологічного значення: шульцівський мистецький постулат, міф, архіміф, біологізм, час, світ, феномен, контекст, декалог, симбіоз, Ерос, фетиш; шульцівська міфологізація дійсності, Біблія, міфологія, міфологіка, фабуляризація, космогонія, дійсність, весна, осінь, візія, фантазія, Республіка мрій, магія, казка; шульцівське міфологізування; шульцівсько-польськомовна проза тощо [3].

... для своїх творів він обрав не німецьку і не ідиш, а мову свого функціонування – польську, і за дрібними винятками увесь корпус його прозової, публіцистичної та епістолярної спадщини є вишукано шульцівсько-польськомовним (О. Дзондза, взято з <https://tyzhden.ua/Culture/60801>).

Місто Шульца. Топос міста Дрогобич як відтворена Бруно Шульцом у літературному тексті предметно-сміслового даність міста у вигляді сукупності міських реалій, окреслених і локалізованих у певних часово-просторових межах.

Найчастіше дослідники та популяризатори творчості Шульца користуються топосами «півтора міста», «місто Шульца», «кресове тримісто» та ін., які вочевидь мають право на існування [2, с. 8].

Шульцівська енциклопедія. Шульцівський словник. Словник Шульца [4]. Універсальне довідкове видання, опубліковане в Гданську в 2003 р., яке містить інформацію і про життя й особистість Бруно Шульца, і про всю різнобічну його творчість – від персонажів творів до малярських технік, і про його епоху та оточення, місце в світовій культурі; підсумовано близько сторічний досвід вивчення всіх аспектів шульціани в світовому шульцознавстві (18 авторів; I вид. – 449 с., II – 467 с.; 281 ілюстрація; польською мовою).

Цікаво, що при виконанні студентами-філологами індивідуально-дослідницьких проєктів з історії зарубіжної літератури на матеріалі творчості Бруно Шульца з'являються й нові «шульцівські» літературознавчі терміни, авторами яких є саме здобувачі вищої освіти. Наведемо кілька прикладів із науково-дослідницьких студентських робіт:

У роботі використовується термін історія шульцознавства у значенні «галузь гуманітарних знань, яка містить повний огляд напрацювань, присвячених одному митцеві – всесвітньо відомому дрогобицькому письменникові і художнику Бруно Шульцові». Завжди існують дві точки зору: «за» і «проти». У питанні щодо значущості Бруно Шульца є й шульцмани, й «шульцophobia» [= псевдонауковці – доп. Н. М.]. То що ж таке «шульцophobia» [= спроба дискредитувати Бруно Шульца як особистість, а також дискредитувати всю творчість письменника – доп. Н. М.]: виклик українській літературі, спроба донести нову інформацію до освіченого українця чи спроба заробити гроші на великій постаті знаного митця?

Кваліфікуємо наведені в дослідженні літературознавчі поняття залежно від наукової значущості та ступеня зрілості й відповідно розмежуємо дві основні групи термінологічних позначень: 1) *стабільні терміни*. До цієї групи відносимо терміни, які одержали загальне визнання й широко використовуються в літературознавчій науці: шульцознавство; шульцознавець; шульцознавиця; шульцологія; шульцолог; Шульцгейт; Шульцфест; шульціана тощо. Такими термінами оперують у більшості наукових розвідок, навчальних програмах, підручниках тощо; 2) *умовні терміни*. До цієї групи термінологічних позначень зараховуємо терміни, що не є загальноновизнаними, для яких достатня точність не є притаманною, або які наразі є суто оказіональними: Шульцландія; шульцефілія; шульцефіл; шульцманія; Бруношульцманія, шульцманство; шульцман, шульцophobia, шульцophobia тощо. Серед таких найменувань можна виокремити провізорні (попередні або тимчасові) терміни, тобто позначення, що перебувають

у процесі утворення терміна й недостатньо визначені за змістом; окказіоналізми; суто індивідуальні (одиночні) терміни тощо. Переважають терміни стабільні.

«Шульцівські» літературознавчі терміни, які з'явилися й з'являються в наукових розвідках, присвячених дослідженню життєвого й творчого шляху Бруно Шульца, й утворюються від антропоніма *Бруно Шульц*, мають тенденцію до подальшого поширення... Шульцівська терміносистема є невичерпною, оскільки її необмеженість і невичерпність обумовлені нескінченністю неосяжної багатогранної творчості великого Бруно Шульца. А такі процеси, без сумнівів, у цілому збагачують термінологічний літературознавчий загал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бруно Шульц (1892 – 1942): бібліограф. покаж. / уклад. Н. М. Рішаві ; редактор С. Ю. Фартушок; рецензенти: В. В. Меньок, Г. Юзефчук ; відпов. за вип. М. М. Дмитрів ; Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Бібліотека. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2018. 210 с.
2. Лазорак Б., Тимошенко Л., Хомич Л., Чава І. Відомий і невідомий Бруно Шульц (соціокультурний портрет Дрогобича) / наук. ред. Л. Тимошенка. Дрогобич : Коло, 2016. 374 с.
3. Фіцовський Єжи. Регіони великої ереси та околиці. Бруно Шульц та його міфологія. Київ : Дух і літера, 2010. 544 с.
4. Słownik schulzowski / Oprac. i red. W. Bolecki, J. Jarzębski, St. Rosiek. Gdańsk, 2003. 449 s., 281 ilustr. ; Wyd. drugie. Gdańsk, 2006. 467 s.

N. Matorina. «Schulz» literary terms as an object of terminological research (based on the individual research work on History of Foreign Literature). – Article.

Summary. The article characterizes the system of «Schulz» literary terms used by the researchers of the works of the outstanding artist of Polish culture of the first half of the 20th century Bruno Schultz from Drohobych. The substantiation of expediency of application of «Schulz» literary terms in theoretical and practical studies devoted to various analyses of life and heritage of the known artist, and also in the educational process of pedagogical institutions of higher education when studying the disciplines of philological direction, in particular the course of History of Foreign Literature.

Key words: Bruno Schultz, literary term, literary vocabulary/dictionary, History of Foreign Literature, individual work, research work.

Н. М. Маторина. «Шульцевские» литературоведческие термины как объект терминологического исследования (на материале индивидуально-исследовательской работы по истории зарубежной литературы). – Статья.

Аннотация. В статье охарактеризована система «шульцевских» литературоведческих терминов, которыми пользуются исследователи творчества выдающегося мастера польской культуры первой половины XX века Бруно Шульца. Приведено обоснование целесообразности применения «шульцевских» терминов в теоретических и практических исследованиях, посвященных разноаспектному анализу жизни и наследия известного писателя и художника, а также в учебном процессе педагогических вузов при изучении дисциплин филологической направленности, в частности курса истории зарубежной литературы.

Ключевые слова: Бруно Шульц, литературоведческий термин, литературоведческий словарь, история зарубежной литературы, индивидуально-исследовательская работа.